

SREĐIVANJE I ŠKARTIRANJE ARHIVA VARAŽDINSKE ŽUPANIJE

U XVIII. i XIX. VIJEKU

Ljerka Pleša

Arhiv Varaždinske županije 1632.—1918 (1923) je najstariji, a ujedno i najbolje očuvan županijski arhiv u Hrvatskoj. Od osnutka pa sve do 1850. županija je u upravnom pogledu organ feudalne vlasti u Hrvatskoj. Poslije 1848., za apsolutizma i nadalje, županija gubi svoja izrazita feudalna obilježja i postaje s vremenom upravni organ suvremene građanske države. U tu svrhu provedeno je od 1850. do 1886. šest reorganizacija uprave u Hrvatskoj i to: 1850.—1853/54., 1860., 1870., 1874., 1886. Čini nam se opravdano, s obzirom na promjene nastale poslije 1850., podijeliti spise arhiva Varaždinske županije na dva dijela: I. dio od 1632.—1849. i II. dio od 1850.—1918. odnosno do 1923.

I. sređivanje i škartiranje Arhiva varaždinske županije u XVIII. i prvoj polovici XIX. vijeka

Prvo sređivanje I. dijela arhiva Varaždinske županije izvršio je bilježnik Stjepan Czernko. Rad na sređivanju spisa započeo je Czernko već 1773. uz pomoć županijskog podbilježnika. O svom radu na uređivanju arhiva podnio je Czernko izvještaj Kraljevskom namjesničkom vijeću u kome izvještava: »Od prvog početka bio je arkiv smješten, kao i sve drugo, što se je županije ticalo, u tvrđi varaždinskoj. Tu u zakutnoj sobici sa jednim prozorom u dvije škrinje bez ikakova reda bili su strpani svi županijski upravni, svi javni i sudbeni spisi i sve, što se ticalo javne uprave.«¹ Cijeli arhiv razdjelio je u četiri odjela i to:

Prvi odjel — spisi glavnih i malih skupština

Drugi odjel — urbarski spisi

Treći odjel — sudački spisi

Četvrti odjel — sudbeni i službeni spisi županijskih sudaca.

1. Julije Janković, *Pabirci po povijesti Zupanije varaždinske*, Varaždin 1898., str. 133. »Pabirci po povijesti Zupanije varaždinske« nastali su kao rezultat rada prof. J. Jankovića na sređivanju i škartiranju županijskog arhiva 1892. i 1893. godine. Za drugi dio svoje radnje »Postanak i razvoj županijskog arhiva« crpio je Janković podatke iz spisa županijskih skupština. Danas nedostaju svi spisi županijskih skupština, koji se odnose na rad županijskih arhivara, ili na probleme i potrebe arhiva. Vjerojatno ih je iz županijskih spisa izdvojio sam Janković prigodom pisanja spomenute radnje, a da spise po završenom poslu nije vratio na mjesto. Stoga su danas »Pabirci.« jedini izvor za historijat županijskog arhiva u XVIII. i prvoj polovici XIX. vijeka.

U istom izvješću Czernko izjavljuje »kako je sve uredio i sastavio u svežnje. Iste providio je napisati pisma majuskula i rekao, koje spise sadržaje pojedini svežanj. Veli dalje, da je broj spisa zadnjih godina znatno narastao te žali, što »nema alfabetskih registara i elenaka po prezimenih i mjestih. To ne može, izjavljuje on izrično, sastaviti javni službenik, jer ima svojega posla, a registracija i elenkacija treba posebna čovjeka, jer su poslovi županijski znatno ponarasli; pak za to predlaže »stališem i redovom, da se imenuju za taj posao posebni arhivar sa posebno ustanovljenom plaćom«. ² Na prijedlog Czernka imenovan je 1783. prvi arhivar Varaždinske županije Ivan pl. Dominić. O njegovu radu na sređivanju spisa nema nikakvih podataka. Janković u svojim »Pabircima po povijesti Županije varaždinske« pomanjkanje bilo kakvih vijesti o radu ovog prvog arhivara opravdava promjenama, koje su nastale uvođenjem apsolutizma i s tim u vezi novoga uredovanja, i to na njemačkom jeziku.

Godine 1794. mjesto županijskog arhivara preuzeo je od Dominića odvjetnik Josip Plantak. Plantak je nastavio sređivati spise po odjelima otprilike onako, kako je to prije njega činio Czernko. Već prve godine svoga rada na arhivu sastavio je opširno izvješće i točan popis svih spisa, što se u arhivu nalaze. Iste godine županijska skupština primila je to izvješće te zaključila »da od sada mora registrator za svaku glavnu skupštinu sastaviti shodno izvješće o svih jednogodišnjih spisih« ³. To je bio jedini popis županijskih spisa do Jankovićevih vremena. ⁴

19. svibnja 1798. sazvaó je podžupan Ivan Jurinić posebni odbor sa zadatkom, da sastavi naputke za »registratora«, kojih će se ubuduće državati kod uredjenja arhiva. U naputku stoji:

»Registrator ima sve rukovoditi, nove spise registrovati, elenke točno popunjavati i na zapisnike strogo paziti. Ključeve valja da dobro čuva i da nikoga mjesto sebe u arhiv ne pušta. Spise uredjenja radi nipošto ne smije kući nositi, jer je to već zabranjeno godine 1741. u članku 25. Sudačke spise ne smije nijednoj stranki dati niti čitati niti pregledavati, ako nije prisutan županijski bilježnik, a još manje ih izdavati ili otpošiljati. Ostale spise kao skupštinske, upravne, urbarijalne i t. d. ne smije izdati, osim ako primatelj o primljenu spisu izda reverz. Broj posuđenog spisa sa reverzom ima se unijeti u posebni protokol. Kad bude spis vraćen ima se reverz uništiti. Napokon u svakom pitanju i poslu arkivalnom ima sporazumno raditi sa županijskim bilježnikom... Političke spise neka bi tako uredio, a da bi se slagali sa zapisnici glavnih i malih skupština, i to po brojevih (po poglavljih /articuli/, ne mora biti, jer jedno poglavlje ima češće više brojeva), pod kojimi se je o njih u dotičnoj skupštini raspravljalo. Valja dakle, da se za ove spise sastavi alfabetski repertorij (register), te predmet u izvatku označen po osobi neka zabilježi pod dotično početno slovo i odmah k tomu neka doda, u kojoj skupštini i pod kojim je brojem raspravljen.

2. J. Janković, cit. djelo, str. 134 i 135.

3. Isto, str. 135.

4. Prigodom sredjivanja i škartiranja županijskog arhiva 1892.—1893. J. Janković je sastavio drugi popis svih županijskih spisa.

Ove registre neka sastavlja uvijek za deset godina zajedno u jednoj velikoj knjizi, i to počam od godine 1790., a kad to dokrajči, neka ide natrag do najstarije godine, dok sve tako uredi.«⁵.

Registrirajući spise Plantak se je točno pridržavao uputa citiranog naputka, jer svi očuvani registri iz njegova vremena imaju šest rubrika, kako se u naputku traži.

Pridržavajući se uputa deputacije, Plantak je izvršio i prvo škartiranje županijskih spisa izbacivši »iz arkiva sve one spise, koji bi samo bili na teret i smetnju, a to su pisma tjeralice za tatovi, odbjegli vojnici, razbojnici, pak pozivnice i spisi ovim nalik. Sve ove neka u posebnu škrinju stavi i o njih popis sastavi, a po tom neka ih predloži županijskoj skupštini na izlučenje«. ⁶ Posao oko sređivanja i škartiranja spisa trajao je godinu dana. 19. XI. 1799. izvjestio je Plantak glavnu skupštinu, da je povjereni zadatak izvršio onako, kako je nalagala citirana deputacija. Rad na uređenju arhiva nastavio je Plantak i poslije spomenutog izvješća. Obraćajući se velikom županu, sam ga o svom radu ovako izvještava: »Spise skupštinske, političke kao i ostale, koje sam našao u nevjerojatnom neredu (in incredibili disordine reperta) razvrstao sam kronološkim redom. Sve ove spise, počam od godine 1676. (starijih nema), razvrstao sam tako u fascikule, da se na hrptu fascikula može čitati, kakovi su spisi i koje se skupine u njem nalaze.«⁷.

1803. godine bio je arhiv potpuno uređen. Iste godine imenovan je Plantak za vrhovnog blagajnika županije, a mjesto županijskog arhivara preuzeo je Pavao pl. Kovachoczy. Kovachoczy je nastavio raditi onako, kako je prije njega sređivao spise i vodio registraturu Plantak.

Novi arhivar Ivan Beyschlag, postavljen 1809. na mjesto Kovachocyja tužio je skupštini svoje prethodnike Plantaka i Kovachocyja radi netočnosti u vođenju zapisnika i ostalih knjiga, koju je netočnost Kovachoczy primio od Plantaka, stoga Beyschlag predlaže skupštini »da se zaključi, sav arhiv na novo pregledati i pogreške ispraviti.« ⁸ Sistem, koji je predlagao Beyschlag, ni malo se ne razlikuje od onoga, po kojem su županijske spise sređivali Czernko, Plantak i Kovachoczy.

1828. arhiv je dobio novog »registratora«, a novi odbor izdao je naputke za uređivanje arhiva, i to vrlo slične onima iz godine 1792. Novi »registrator« Samuel Bužan sredio je arhiv zajedno sa podbilježnikom Stjepanom Beloševićem za nešto više od dvije godine.

Prema oskudnim podacima, kojima raspoložemo, to je posljednje sređivanje županijskog arhiva u prvoj polovici XIX. vijeka.

5. Isto, str. 138—139.

6. Isto, str. 140.

7. Isto, str. 140.

8. Isto, str. 143.

II. sređivanje i škartiranje Arhiva varaždinske županije u drugoj polovici

XIX. vijeka

1. Rad arhivara I. Nessmeryja i oficijala J. Marka.

Tko je bio arhivar županijskog arhiva od 1830. do 1865.? To pitanje nije riješio ni profesor Julije Janković, kome je 1892. bilo povjereno uređenje županijskog arhiva, i kome su spisi iz razdoblja 1850.—1865. bili dostupniji nego nama danas, s obzirom na to, što su neki spisi u međuvremenu od 1892. do danas izgubljeni.

Prvi podatak o županijskom arhivu i njegovu arhivaru datira iz 1865. Na registru iz 1865. godine stoji natpis: »Register od godine 1865. sastavljen po I. Nessmeryju žup. arhiv.« Iako je taj podatak zabilježen na registru iz 1865., on ne mora značiti, da je te godine i register sastavljen — dapače vjerojatnije je nastao 1866. ili koje naredne godine. No Nessmery je vjerojatno već te, a i prijašnjih godina bio županijski arhivar, jer »Imenik pomoćnog i poslužnog osoblja Županije varaždinske«⁹ daje za njega ove podatke:

»Nessmery Ivan, arkivar, 59 god. star, u službi 31 god. i 6 mj., sa 800 for. plaće, kvalifikacije: gimnazija i mudroslovlje« — sa opaskom: »Počeo službovati kao pisarnički vježbenik kod Županije u Varaždinu 1845.« S obzirom da je Nessmery od 1845 bio službenik Županije, vjerojatno je već prije 1865. bio županijskim arhivarom.

U vrijeme pete reorganizacije uprave 1875. Nessmery je kao arhivar zajedno sa ostalim županijskim činovnicima stavljen na raspolaganje i to Podžupaniji. Iste je godine županijski arhiv dobio nove prostorije, pa je spise u novim prostorijama trebali srediti. Veliki župan Utješenović u svom dopisu Zemaljskoj vladi — Odjelu za unutarnje poslove ovako obrazlaže potrebu reaktiviranja županijskog arhivara Nessmeryja:

... »da se dosadašnji arkivar Ivan Nessmery i nadalje ostavi bar ovu godinu pri arhivu, da ga potpuno uredi i sva akta u evidenciju stavi, što je žalibože dosele sasvim zaostalo, a sada je tim nužnije, čim se arkiv u druge prostorije premjestio, pa već toga radi isti arkivar izključivo s arhivom dosta posla imati hoće«.¹⁰

Nessmery je penzioniran 1876. O tome, da li je Nessmery sredio arhiv u novim prostorijama i što je napravio posljednje godine svoga boravka u arhivu, nema nažalost podataka među spisima.

Od 1876. žup. arhiv nema arhivara. Poslove arhivara obavljali su po potrebi kr. žup. oficijali.

Deset godina poslije smrti posljednjeg županijskog arhivara uputio je 28. XII. 1886. veliki župan Županije varaždinske predstavku banu radi uređenja županijskog arhiva¹¹ koja nije očuvana.

9. Presidijalni spisi velikog župana Županije varaždinske br. 54. od god. 1875. Dalje cit. samo VZ.

10. VZ br. 46/1875. god.

U drugom dopisu od 24. VI. 1887. upućenom odjelnom predstojniku Danilu Stankoviću, veliki župan traži: »da se valjano uredi ovožupanijska registratura, moli se u svrhu nabavljanja polica i tvrdih zaklopaca za omote označenje svote od 100 for. kao što i autografičke preše, da se čim prije nabave, te moli nadalje, da se čim prije izviješće riješi br. 339/VŽ ex 1886, glede županijskog arkiva.«¹²

S obzirom da na oba ova dopisa nije bilo odgovora, a nered u županijskom arhivu zahtijevao je što skorije rješenje, povjerio je podžupan Štrbac još 1887. uređenje arhiva županijskom oficijalu Josipu Marku. J. Janković u svojim »Pabircima po povijesti Županije varaždinske« prikazuje županijski arhiv prije i poslije sređivanja J. Marka:

»Pri dolasku sadanjeg presvijetlog velikog župana Radoslava pl. Rubide vidio sam sa još nekojom gospodom veliku hrpu spisa i knjiga razbacanih po tlu u nekađanjoj Babićevoj kuhinji. Po spisih i knjigah morali smo gaziti. Nisam znao, da će mene za koju godinu težka ali častna zadaća dopasti, da sve to uredim. Međutim desila se je svečana zgoda, kad je imao visoki dostojanstvenik posjetiti naš starodrevni grad. Bilo je tada određeno na brzu ruku, da se ipak nešto učini za arhiv, da bude barem kakovo vanjsko lice, i to za zgodu, ako bi taj visoki gospodin htio vidjeti povijestno blago ove županije. Bude opredijeljen kancelista Mark od Kotarske oblasti, a taj dakako učini, što je i kako umjeo. Knjige je naime povrstavio u jednu policu prema uvezu, naravno, bez svakog reda; županijske fascikule ostavio u starom redu, a ono mnoštvo spisa, što nije znao, kamo spadaju, bacio je za police, da se ne vide, ako bi tko u arhiv došao.«¹³

Tri godine nakon što je Mark uredio županijski arhiv, stigao je velikom županu otpis na njegovu predstavku upućenu banu još 28. XII. 1886. radi uređenja županijskog arhiva.

»Na predstavku Presvijetlosti Vaše od 29. XII. 1886. br. 339/V. Ž. glede dotiranja vješte jedne osobe za uređenje staroga arkiva Županije varaždinske, stavlja se do znanja Presvijetlosti Vašoj, da se radi neizvjesnosti, kako dugo bi se takov vještak upotrebiti imao, i radi oskudice dotacije za slične izvanredne potrebe na tu predstavku nije mogao uzeti obzir, te se poziva Presvijetlost Vaša, da izvoli ponovo ovamo javiti, postoji li još potreba uređenja staroga arkiva, te da uz označenje prostoriya, količine tih spisa, raspoloživih ormara i polica, naznači, kroz koje vrijeme da bi se takov vještak upotrebiti imao, i koliko će dotični trošak iznositi.«¹⁴

Budući da je J. Mark još 1887. sredio županijski arhiv u svom odgovoru od 9. X. 1890. podžupan je pohvalio rad Marka i predložio ga za nagradu:

11. Prema upisu u urudžbenom zapisniku VŽ, jer original nije sačuvan.

12. Prema upisu u urudžbenom zapisniku br. 535/1887. god. VŽ, jer original nije sačuvan.

13. J. Janković, cit. djelo, str. 146—147.

14. VŽ br. 645/1890. god.

...»častim se u pokornosti izvijestiti Preuzvišenosti Vašoj, da više ne postoji potreba uređenja staroga arkiva Županije varaždinske, pošto je međutim isti arkiv prema mojoj odredbi po jednom za ovaj posao prilično vještom županijskom pomoćnom činovniku posve dobro uređen, naime županijskom oficijalu Josipu Marku, kojeg se tom prigodom častim Preuzvišenosti Vašoj za uloženi trud u pokornosti predložiti na novčanu nagradu od 25 for. iz zemaljskih sredstava.«¹⁵

Tako je J. Mark, iako je arhiv sredio samo površno — s obzirom na vanjski izgled —, bio za svoj rad nagrađen. No zato je prof. Janković, kad mu je 1892. bilo povjereno škartiranje županijskog arhiva, morao pristupiti prvo sređivanju arhiva, a zatim tek škartiranju.

2. Rad prof. Julija Jankovića

Za smještaj županijskog arhiva stajale su svega tri sobe na raspolažanju. Pod kraj 1891. godine u prostorijama županijskog arhiva nije više bilo slobodnog prostora. Jedini način da se dođe do slobodnih polica za nove spise bilo je škartiranje nepotrebnih spisa. U svom dopisu Zemaljskoj vladi od 19. XII. 1891. podžupan Štrbac ovako obrazlaže potrebu škartiranja spisa županijskog arhiva:

»U starom arhivu Županije varaždinske nalaze se mnogi spisi, koji su posve nepotrebni te koji bi se stoga imali škartirati u svrhu, da se time za pohranjivanje novijih županijskih spisah pribavi potrebiti prostor.

Po nemjerodavnom mnjenju pokorno potpisanoga imali bi se škartiranju podvrći nepotrebni spisi bivše C. kr. županijske oblasti i bivše C. kr. kot. ureda te postojavaše podžupanije u Varaždinu, zatim također i spisi postojavaše županijske Kotarske oblasti ivanečke, viničke i belske.

Gore spomenuti arhiv, koji se je prije nalazio u velikom neredu, dao sam još godine 1887. po županijskom oficijalu Josipu Marku polag godišta valjano složiti i sve dotične sveske potrebnimi natpisi providjeti, ali se je kod potraživanja nekih starijih podataka tečajem ove godine ispostavilo, da bi shodno bilo, da se prigodom škartiranja suvišnih spisa svi ostali stari spisi, koji su od historijske vrijednosti te koji se tiču plemićkih ili inih važnih ovopodručnih odnošaja za svako godište napose polag materijah urede tako, da se uzmogne čestim zamolbama stranaka za izdanje podataka odnoseći se na razne odnošaje što lakše udovoljavati.

S obzirom na ovu i daljnju okolnost, što se u starom arhivu nalazi mnogo spisa sastavljenih u njemačkom ili latinskom jeziku, te što je uopće stari arkiv Županije varaždinske, pošto je u Varaždinu ponovno i Zemaljska vlada svoje boravište imala, od osobite važnosti, ukazuje se potrebnim, da se posao skopčani sa škartiranjem suvišnih i unutarnjim uređenjem ostalih starih županijskih spisa, povjeri posebnom toj zadaći dorašlom strukovnjaku, i to eventualno umirovljenom tajniku kr. zemaljske vlade R. Lopašiću.

Primjećujući smjerno, da stari županijski arkiv zaprema u žup. zgradi tri

¹⁵ VZ br. 645/1890. god.

sobe i da bi škartiranje suvišnih, te valjano unutarnje uređenje ostalih spisa tomu poslu dorasli strukovnjak mogao dovršiti otprilike za 3 do 4 mjeseca, te da bi za taj posao bilo najprikladnije vrijeme od 1. lipnja do konca rujna 1892., umoljavam smjerno visoko //, da blagoizvoli u ovoj stvari shodnu daljnju razpoložbu učiniti.«¹⁶

13. travnja 1892. dopisom VŽ-346 obavještava vel. župan Rubido podžupana Štrpca o otpisu Zemaljske vlade, kojim se profesoru Jankoviću dopušta uređenje i škartiranje županijskog arhiva:

»Glasom visokog otpisa od 9. travnja 1892. br. 15845, obnašla je Kr. zemaljska vlada, Odjel za unutarnje poslove, sporazumno sa kr. vladinim Odjelom za bogoštovlje i nastavu dozvoliti, da se uređenje arkiva Županije varaždinske povjeri profesoru historije na ovdašnjoj gimnaziji Juliju Jankoviću uz nagradu od 400 for., ter da se sa poslom uređenja 14. travnja t. g. započne.

Što velmožnosti Vašoj znanja radi priopćujem uz poziv, da rečenom profesoru sve nužne upute i odredbe u vlastitom djelokrugu i kako se prema naravi posla i opsegu istoga nužnimi pokazale budu, izda, ter uz dodatak, da je podjedno kod Kr. poreznoga uređa u Varaždinu počam od 1. travnja pa do konca listopada 1892. stavljena u tečaj dnevnicā od 1 for. na dan za izvanrednoga dnevničara, koja će se dnevnicā u posticipativnih mjesečnih odnosno polumjesečnih obrocih isplaćivati onomu dnevničaru, koji će razredno biljegovati i po Kr. županijskoj oblasti namiru vidiranu doprinosati.«¹⁷

Na osnovu ovog dopisa 15. travnja 1892. »uređenje županijskog arkiva predano je profesoru Juliju Jankoviću, ter mu dodijeljen kao dnevničar um. kot. predstojnik B. A. Heikelman...«¹⁸

Iako se u početku prema izvještaju podžupana Štrpca mislilo, da se škartiranje arhiva može izvršiti za 3 do 4 mjeseca, rad na sređivanju i škartiranju spisa, koji je započeo 15. IX. 1892., ne samo da nije bio završen do kraja iste godine, nego ni u 1893. godini. Zato je profesor Janković uputio molbu zemaljskoj vladi radi smanjenja školskih sati za vrijeme trajanja uređenja arhiva. Kr. žup. oblast u preporuci Jankovićeve molbe Zemaljskoj vladi piše:

»Rad molitelja u županijskom arkivu ne samo da je vrlo naporan i tegotan, nego je on prema dosadašnjem tečaju i vrlo uspješan; jer su po njemu spisi ne samo lijepo uređeni i znanstveno razvrstani i evidentirani, već i važniji od povjesničke znanosti ekscerpirani, a da ovi izvaci i za širu publiku od koristi budu, voljan je molitelj iste putem štampe javnosti predat, što će moći učiniti jedino tada, ako mu se u tu svrhu potrebita vremena dade sniženjem učevnih sati na šest u tjednu, pak se stoga njegova molba na uvaženje preporučuje.«¹⁹

28. VIII. 1893. Kr. zem. vlada, odjel za bogoštovlje i nastavu, dopustila

16. VŽ br. 1011/1891. god.

17. Županijska oblast Varaždin, br. 3556/1892. god. Dalje cit. samo ZOV.

18. ZOV br. 3556/1892. god.

19. ZOV br. 2395/1893. god.

je da se prof. Jankoviću »... da uzmogne konačno urediti tamošnji županijski arhiv, u prvom poljeću školske godine 1893—1894. broj učevnih sati snizi na jedno 8 do 10 preko nedelje i da mu se za obučavanje u gimnaziji, ukoliko je to moguće, odrede satovi, kako bi njenu najpovoljniji bili.«²⁰

Rad prof. Jankovića na sređivanju i škartiranju varaždinskog arhiva trajao je do kraj 1893. godine.

A. Sređivanje arhiva.

Kad je prof. Janković 1892. započeo sređivanje i škartiranje županijskog arhiva, nije, kako sam kaže, ni od koga dobio nikakva naputka:

»Onaj pismeni naputak o škartovanju spisa nije bio za mnogovrsne županijske spise, već je izdan za škartaciju financijskih spisa; a to je velika razlika«. Ne preosta ino, nego popitkivati sad ovdje sad ondje, da li bi se spis stanovite naravi još i za toliko i toliko godina mogao iskati u upravne svrhe ili ne, itd.«²¹

Kako u arhivu »nije bilo nikakova reda«, morao je Janković prvo srediti županijske spise. »I u ovom se odjelu radilo kao u prvom; to jest bili su najprije uređeni zapisnici i registri raznih oblasti ove županije, počam od godine 1851. do 1875.«

Da i ovaj posao nije bio tako jednostavan, a da ga ne bi bio mogao kakav nadničar obaviti evo hoću da dokažem. Počinjemo sa aspolitizmom. U to doba bila je u Varaždinu Županijska oblast, Županijski kotarski ured i Osrednji kotar varaždinski, osim toga bili su u županiji kotarski uredi u Beli, Ivancu i Vinici. Svaki od ovih ureda imao je urudžbene zapisnike i registre. Kada su ovi kotari prestali uredovati uslijed nove organizacije, tad su svi spis i knjige preneseni u županijski arhiv. Sve bi bilo u redu ostalo, kako je prvotno bilo, smješteno; no nesreća je htjela, da su spise više put prenosili nevješti ljudi iz jedne sobe u drugu, te tim među se pomješali spise raznih oblasti. Sve je dakle bilo kaotički ispremiješano. Trebalo je prebrati one spise, koji su ivanečki, od onih ostalih, i tako naprijed. Isto bilo je sa registri i urudžbeni zapisnici, kojih ima 228 komada, većinom omašnih knjižurina, koje su poredane u redove napunile čitav dug hodnik. Da se sazna, kamo je koja knjiga spadala, trebalo je posegnuti za samimi spisi. Valjalo je spis pročitati te ga prisposodobiti s istim tekućim brojem u zapisnicih raznih oblasti. Napokon se je vidilo kamo spada, jer je sadržaj spisa tako odgovarao broju i sadržaju u dotičnom urudžbenom zapisniku. Spomenemo li k tomu, da su nekoji ivanečki zapisnici bili izderani, pak da ih je valjalo sastaviti i uvezati dati, bili bi tim istaknuli treću zapreku što bržeg djelovanja urediteljeva oko uređenja arhiva. Kad su bile ove knjige razvrstane po kotarih, tad je svaka dobila na hrptu svoju bilješku i broj.

20. ZOV br. 0077/1893. god.

21. J. Janković, cit. djelo, str. 153.

No zapriječam svim jošte nije kraj! Spisi bo Kotara ivanečkoga nisu bili tako registrovani kao ostali, to jest po danu, kad je primljen, i prema tekućim brojevom, dakle po dnevniku, već po predmetih (po materijah A, B, C, D i t. d. do kraja alfabeta). Nije preostalo drugo već razlagati spise po dnevih, da tako nastane jedinstvo u registraturi. Ali već kod druge godine ovakova postupka sa ovom registraturom uvidio je ureditelj, da tako radeć ne će spise ovog jedinog kotara razložiti ni za po godine, a kamo ih pregledati i škartovati. Odustajao je zato od ovog postupka, složio je onu godinu spisa opet natrag kako su prije bili složeni. Sada mu ne preosta ino nego svaki pojedini spis u ruke uzeti, pročitati ga te odrediti, ostane li ili bude izbačen. Dok su bili svi spisi kotarski po kotarih razdijeljeni, trebalo raditi punih šest tjedana u debeloj arhivskoj prašini.²²

Na osnovu ove Jankovićeve memoarske bilješke možemo danas kritički ocijeniti njegov rad na sređivanju županijskog arhiva, dok se na osnovu sačuvanih dviju knjiga o škartiranju arhiva («Knjiga spisa arkiva Županije varaždinske, koji se nisu našli prigodom uređenja i škartacije arkiva god. 1892.—1893.» i »Knjiga izbačenih spisa prigodom škartacije 1892.—93. Županije varaždinske») može kritički ocijeniti Jankovićev rad na škartiranju županijskih spisa 1850.—1875.

Prilazećić sređivanju Janković, iako po struci nije bio arhivar i nije proveo duže vrijeme u arhivu, prišao je pravilno najprije sređivanju pomoćnih knjiga. On je odvojio županijske pomoćne knjige od onih kotarskog suda središnjeg i svih ostalih područnih oblasti, a zatim ove međusobno. Županijski spisi i spisi Kotarskog ureda varaždinskog bili su registrirani po tekućem rednom broju i datumu i tako odlagani u registraturi. Taj sistem se održao sve do 1918. Izuzetak čini Oblast Ivanec, koja je spise registrirala po predmetu, a prema napatku iz 1894. g. Taj sistem registrature činio se Jankoviću zamršenim, pa je htio da ga »saobrazi« ostalom materijalu, da — kako kaže — »tako nastane jedinstvo u registraturi«. Srećom, ubrzo je uvidio, da bi to veoma dugo trajalo, te je odustao od ovog pokušaja, i ostavio nedirnut originalni sistem registrature Ivanečke kotarske oblasti. Na taj način, iako nesvijesno, iz prostog razloga oskudice u vremenu, Janković nije načinio grešku da ivanečku registraturu rasturi i dade joj oblik, koji joj nije odgovarao.

B. Škartiranje arhiva

Kad je spise sredio Janković je pristupio škartiranju spisa.

Škartirani su spisi:

Županijske oblasti Varaždin, od 1850.—1875.

C. k. podžupanije varaždinske od 1851.—1854.

C. k. kot. ureda varaždinskog od 1854.—1861.

Kot. suda središnjeg, od 1861.—1874.

C. k. kot. ureda ivanečkog, od 1854.—1875.

²² Isto, str. 152—153.

Kot. suda belskog od 1861.—1870.

Kot. oblasti Vinica. od 1861.—1875.

Pošto naputak ²³ o škartiranju, što ga je Janković dobio, nije bio — kako on kaže — »podesan za mnogovrsne županijske spise«, to je on škartirao materijal, kako je sam najbolje znao i mogao. Sam Janković ovako prikazuje taj svoj rad:

»Ureditelj poče čitati spis po spis, no taj posao je tako sporo napredovao, da kad bi ga bio ovako nastavio, ne bi škartaciju svršio bio ni za deset godina. Hajde dakle na urudžbene zapisnike«. ... Po tom prešlo se je k drugim poslovom. Valjalo je najprije pregledati sve spise i pobilježiti u posebnu knjigu broj onih, kojih nema, a dotično mjesto, gdje je ubilježen bio, prebiljegovati sa štampljom »nema ga«. Po tom se pristupilo k odijeljivanju spisa onih, koji su škartovani, od onih, koji ostaju. Tada tek bio je zapisnik uzet po treći put u ruke te je opet bio štampljovan sa drugim štampljom, i to oni brojevi, koji su izbačeni. Napokon je valjalo preostale spise razdjeliti u fascikule, providiti ih natpisima i porazmjestiti h prema shodnosti« ²⁴

Doista, svaki je izbačeni spis zabilježen (kao i onaj, kojeg već onda nije bilo) te u urudžbenom zapisniku označen sa »Izbačen prigodom škartacije 1892.—93.« (odnosno sa »Nema ga«).

Da se prikaže i ocijeni Jankovićev rad na škartiranju navedenih skupina, nije potrebno detaljno promatrati škartiranje svake skupine, odvojeno, i to zato, što su sačuvane dvije knjige o škartiranju, u kojima su redom zapisani svi škartirani spisi, odnosno oni, koji se nisu pronašli za vrijeme škartiranja.

Spisi Kot. oblasti Ivanec iz god. 1854—1860. bili su, kako je gore navedeno, odlagani u registraturi po predmetima, koji sistem je i Janković pri sređivanju zadržao. Zbog ovoga, u knjigama o škartiranju ubilježeni su ovi spisi ne po svojim brojevima, kao spisi ostalih škartiranih registratura, već također po predmetima. Na taj način, zahvaljujući tako vođenoj registraturi Kot. oblasti Ivanec i uredno vođenoj knjizi škartiranja spisi Kot. oblasti Ivanec mogu nam najbolje poslužiti kao izvorna shema škartiranih spisa, prema kojoj se analogno može dati ocjena i kritika Jankovićevog sistema škartiranja.

Prema uredovnom naputku od 17. III. 1854. trebalo je da se svi spisi političke uprave u registraturi dijele po predmetima, koji su označivani velikim latinskim slovima od A do N. ²⁵

Međutim, u prvoj godini djelovanja Kot. oblasti Ivanec, registratura je vođena po predmetima, ali sa 25 predmetnih odjela, označenih slovima od A do Z. U knjizi spisa Županije varaždinske i područnih oblasti, koji

23. »Naputak ces. kr. generalnoga računarskoga direktorijuma u Beču od 12. prosinca 1828. broj 7558 u pogledu periodičkog škartiranja uredovnih spisa.« U cijelosti objavio: Milan Smrekar, »Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Knj. II., Zagreb, 1900., str. 239—243.

24. J. Janković, cit. djelo str. 153—154.

25. M. Smrekar, »Priručnik za političku upravnu službu.« Knj. II., str. 237.

se nisu našli 1892.—93. zabilježeni su za godinu 1855. spisi Kot. oblasti Ivanec po ovim predmetnim grupama:

- »A. Osoblje činovničko i nagrade
- B. —
- C. Putni dnevnici, činov. troškovi, porez, novac
- D. Dostavnice, stvari ad acta, natječaji, prijavnice
- E. Vojnički, stavnja, urlaub
- F. Vojništvo
- G. Popratni spisi, putne knjige
- H. Spisi tičući se oružništva
- I. Potrage, štete, cjenici jela, proglašenja, puške, limitacije, nađene osobe, proglašenje nađenih stvari, osobni opisi
- K. Domovnice, pasoši, oružni list, kućarski list
- L. Zdravstvo
- M. Troškovi liječenja pojedinih osoba u bolnicah
- N. Građevni spisi, ceste, težaci
- O. Trgovine, obrt
- P. Ženidbene dozvole
- Q. Crkveno (župnič. stanovi i zgrade)
- R. Školstvo
- S. Porezno i financijski spisi
- T. Lov
- U. Duhan, sol, rude i druge stvari sa financ.
- V. Spisi karnostni i uznički
- W. Dobrovoljni prinosi sakupljeni i nesakupljeni za sirote i stradale
- X. Urbar, gorno-činžen. pravo, posjedovni listovi, razno
- Y. Razno
- Z. Ima normativnih naredba mnogo.«

Od ovih grupa velika većina je potpuno škartirana. Tako oznaku »cieli škart« imaju grupe: D, E, F, G, H, K, M, N, P, Q, S, V, W. Drugi niz grupa ima sačuvanih samo po jedan ili nekoliko spisa. Tako: A 21, 37, B 7, 29, C 9, I 2, L 6, 9, 19, O 1, 4, 7, 8, 9, 13, 17, 19, T 1, X 1.—9, 15, 16, 17, 20, 21, 26, 27, Y 21, 24, 26, 27, 56, 63, 68, 69, 70, 73, 76, 84, 108, 132. Prema tome, u cijelosti su sačuvani samo ovi: R (školstvo), U (Duhan sol, rude i druge stvari sa fin.) i Z (normativi i sl.).

Od godine 1856. do godine 1860. registratura Kot. oblasti Ivanec vođena je prema naputku iz 1854. godine. U knjizi spisa koji nisu nađeni 1892.—93. ovako su oni označeni:

- »A. Zakoni i normalije
- B. Službene i osobne stvari
- C. Vojništvo
- D. Škola i crkva
- E. Zdravstvo, uboštvo, dobrotvorni zavodi
- F. Stvari tičuće se zemljodjelstva, rudarstva, šumarstva i lova
- G. Stvari trgovačke i obrtničke

H. Stvari tičuće se cesta i građenja, ukoliko nisu navedene pod D, E, F i G glavu

I. Redarstvo

L. Stvari tičuće se općina

M. Stvari tičuće se poreza, dohod., pjeneznica

N. Predmeti mješoviti.«

U godini 1856. Janković je od ovih spisa škartirao potpuno grupe: C, I, M, ostavio par spisa iz grupa: B, D, E, F, G, H, L, N, dok je u potpunosti očuvao grupu A — zakoni i normalije«.

Slično je postupio i kod ostalih godina! 1857. potpuno škartirao grupe: O, I, L (osim jednog spisa), M, N; 1858.: (osim 4 spisa), H (osim 3 spisa), I, M, N; 1859.: I, M, N; U ostalim grupama kroz ove godine ostavlja po nekoliko spisa, a ostalo škartira.

Ispoređujući ovaj pregled škartiranih spisa sa urudžbenim zapisnicima i sačuvanim spisima dobivamo ovaj omjer:

Zapisnik Kot. oblasti Ivanec za god. 1855. ima 3370 upisanih spisa. Od toga je nakon škartiranja ostalo svega sačuvano 194 broja. Izraženo u postocima, škartirano je oko 94% spisa, to jest ostalo je u svemu nešto manje od 6% cijelokupne registrature iz te godine.

Zapisnik Kot. oblasti Ivanec za god. 1856. ima 4104 upisanih spisa. Od toga je nakon škartiranja ostalo svega sačuvano 194 broja. Izraženo škartirano je oko 95% spisa, to jest ostalo je u svemu oko 5% registrature iz te godine. Isti rezultat dobivamo i kod slijedećih godina.

3. Rezultat rada prof. Jankovića

26. studenog 1893. kada su svi spisi bili škartirani i pobilježeni, Janković je predao K. županskoj oblasti u Varaždinu konačno sređeni i škartirani arhiv. Među prezidijalnim spisima iz 1894. sačuvan je zapisnik predaje uređenog i škartiranog arhiva, koji glasi:

»Zapisnik — sastavljen kod K. županijske oblasti u Varaždinu dne 26. studenog 1893.

Prisutni potpisani. — Predmet:

Ispitanje uspjeha o konačnom uređenju arhiva Kr. županije varaždinske i o škartovanju suvišnih spisa po profesoru Juliju Janković.

Potpisani kr. podžupan ispitao je i pregledao rečenog dana 24. studenog 1893. konačno uređeni arhiv te je konstatovao, da je prof. Janković od konca srpnja 1892. do 24. studena t. g. slijedeće konačno uredio.

Za vrijeme od 4 mjeseca pregledavao je i škartovao ureditelj Janković spise C. kr. i kr. županijske oblasti od godine 1850. do 1875. Ovi spisi bili su smješteni u današnjoj sobi br. I. Županijskog arhiva u 4 velika repozitorija, njih na broju prije škartacije bilo je 157.922, i nakon škartacije ostao je još znatan broj, jer se je ureditelj Janković držao točno naputka Visoke kr. zemaljske vlade.

Isti ureditelj ostavio je u arhivu sve spise, koji se tiču dioba zadruga, ostavio spise građevne, glavne upravne spise, spise za izbor zastupnika na Hrv. saboru, račune, glavne spise o narodnom gospodarstvu, spise o školstvu, blagajne Županije varaždinske, i uopće sve, što mu je dužnost bila sačuvati prema pomenutom naputku.

Sve spise našao je potpisani podžupan uređene i dobro smještene u arhivu sobe br. II. u 159 fascikula.

Prema odredbi potpisanog podžupana popunjene su nadalje zabilježnice manjkajućih i škartiranih spisa, a u iste uneseni su brojevi onih spisa, koji bud manjkaju, bud su izlučeni.

Potom pregledane su konačno sve tri (3) knjige t. j. knjiga glavna, knjiga onih spisa, kojih nema, i knjiga izlučenih spisa. Iza toga zaključio ureditelj knjige.

Dodati je jošte, da je bilo potrebno vrijeme od preko 3 tjedana, dok su svi županijski zapisnici bili provideni sa udarci štamplja u dotičnih rubrikah, bud sa natpisom »Nema ga«, bud sa natpisom »Izlučen prigodom škartacije godine 1892.—93.«.

Svi županijski spisi, što su fascikulovani, provideni su točnimi natpisi, kako to bijaše učinjeno i kod spisa, koji su uređeni bili pred 27. srpnjem 1893.

Napokon odredi potpisani podžupan, da ureditelj arkiva uputi županijskog perovodju Božidara pl. Kukuljevića u novo uređenje arkiva, jer će isti za spise nakon uređenja odgovarati. To bje učinjeno dne 25. studena i slijedećih dana.

Reasumirajući sve, može se reći: u sobi broj I. nalaze se spisi županijskih skupština od godine 1607.—1850. sa zapisnici, spisi stari blagajnički, urbarski računi, stari sudbeni spisi i t. d. svi spisi do godine 1848. odnosno 1850.

U sobi broj II. nalaze se spisi C. kr. podžupanije varaždinske počam od godine 1850. i Kotara varaždinskog, Kot. suda belskog, ivanečkog, viničkog i varaždinskog osrednjeg, pak spisi urbarski, presidijalni, zapisnici skupština Županije varaždinske od godine 1860.—1861. i ostali razni spisi.

Soba br. III. ostala je uslijed škartacije prazna, te su u nju smješteni na jednu stranu spisi, koji su škartovani, a na drugu oni, koji se ne smiju dirnuti, i to od godine 1875.—1886. Tamo su i urudžbeni zapisnici i registri ovih spisa.

Zaključeno i potpisano time, da je konačni rad oko uređenja arhiva kao i prije tako i sada točno u smislu dotičnog naputka obavljen.

Štrbac, kr. podžupan

Božidar pl. Kukuljević

kr. žup. perovođa

Julio Sambolek,

Julije Janković

kao perovodja

kr. gimn. profesor» 26

Iako je Janković bio profesor historije (a zato mu je taj posao na škartiranju i bio povjeren), on je — da li svijesno ili nesvijesno — učinio velike štete za historiju, kako političku tako i ekonomsku.

Kako se iz naprijed navedene sheme vidi, škartirao je na primjer spise redarstvene u cijelosti, tako da o djelatnosti redarstva u periodu od 1850.—1875. nije ostao ni jedan dokumenat, premda ovi spisi mogu da budu važan izvor za političku historiju. Vojnički spisi i spisi tičući se oružništva takodjer su škartirani u cijelosti. Istu sudbinu doživjeli su i spisi o zdravstvenoj djelatnosti, koji su mogli da posluže historiji zdravstvene službe i medicine kod nas u razdoblju od 1850.—1875., a uz njih i porezno-financijski spisi, građevni, tičući se cesta, težaka, trgovine i obrta, zemljodjelstva, rudarstva, šumarstva, lova — izvori za ekonomsku historiju.

Što je onda uopće ostalo? Nisu škartirani zakoni i normalije, koji se mogu naći i u raznim zbornicima ili sl., te spisi koji se tiču državnog monopola (duhan, sol, rude i t. d.) uz spise školstva i crkvene spise.

Ako se tematska analiza škartiranih spisa usporedi sa onom izraženom u postocima, jedna i druga se podudaraju. Podaci koje dobivamo, ako uspoređujemo spise iz pojedinih skupina i godina, koji su ostali poslije škartiranja, sa cjelokupno upisanima u uruđbenim zapisnicima, pokazuju nam, da je Janković škartirao oko 95% materijala iz perioda 1850.—1875. Sumiramo li pak sve škartirane spise, koji su po svom karakteru prvorazredni izvori za politički, ekonomski i t. d. razvitak onovremenog područja Varaždinske županije, pa ih ispedimo s onima, što su očuvani, dobivamo po prilici sličan odnos od 95% uništenih dragocjenih spisa naprama 5% sačuvanih manje važnih spisa.

Prema tome od spisa Varaždinske županije i područnih joj oblasti u periodu od 1850. do 1875. godine očuvano je u cjelini svega 5% spisa kako po obimu, tako i po važnosti.

S obzirom da poslije 1893. godine županijski arhiv nije bio ni sredjivan ni škartiran, očuvani su nam spisi Županije od 1875. g. do 1918. g. gotovo u cijelosti. Sa mnogo vjerojatnosti možemo da pretpostavimo, da bi ovaj arhiv daleko lošije prošao, da je imao nakon 1893. svog arhivara, odnosno da je bio podvrgnut još jednom škartiranju. Ovako, danas arhiv Županije varaždinske II. dio, od 1850. (1875) do 1918. — jedini očuvani županijski arhiv iz druge polovice XIX. i početka XX. vijeka, sačinjava, naročito u svom dijelu nakon 1875. godine vrijedan izvor podataka za našu historiografiju.

Zusammenfassung

Das Ordnen und Skartieren des Varaždiner Komitats Archives im XVIII. und XIX. Jhdt.

Das Varaždiner Komitats-Archiv eines der ältesten und das am besten erhaltenes Komitats-Archiv Kroatiens, wurde mehrmals im Laufe des XVIII. und XIX. Jahrhunderts neu geordnet und skartiert. Zum ersten Male wurde es von Komitats-Notär Crnko im J. 1773 geordnet, die erste Skartierung vollführte Archivar Plantak im J. 1799. Umfangreicher und erheblicher war die Arbeit am Ordnen und Skartieren dieses Archives, welche prof. Julius Janković in den J. 1892—1893 vollzog. Nachdem er die Akten gut geordnet hatte vollzog er ihre Skartierung. Die Analysis dieser Skartierten Akten bezeigt, das prof. Janković leider 95% aller von ihm vorgefunderer Akten aus der Zeit von 1850—1875 skartiert, und hiemit wertvolles Quellenmaterial für die Geschichte des damaligen Varaždiner Komitats vernichtet hat.